सेवावर्धिनी

सेवा तरंग 2.0

सेवा वार्ता

अंक ६

२०२३-२४

सेवावर्धिनी
नोंदणीकृत पत्ता : ३९०ब, नारायण पेठ, "दत्तधाम" , राष्ट्रभाषा भवन लेन, पुणे-४११०३०
कार्यालय: "चंदन" २६, प्रशांत नगर, नवी पेठ, पुणे-४११०३०

अनुक्रमणिका

१. मनोगत

२. सामाजिक संस्था व त्यांचे कार्य

२.१ संवेदना प्रकल्प, हरंगुळ

२.२ आरंभ – स्वमग्न व गतिमंद मुलांची शाळा

३. संस्था संचालन – Impact assessment of Social initiatives under CSR

४. ओळख सेवावर्धिनीच्या वैविध्यपूर्ण प्रकल्पाची – पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी होळकर बारव पुनरुज्जीवन व पुनर्वापर प्रकल्प

५. सेवाव्रती

५.१ श्री.पंकज मिठभाकरे

५.२ सौ. सुनिता लेले

६. सेवावार्ता – सेवा संस्थांसाठी महत्वाचे

मनोगत

सेवातरंग २.० या उपक्रमा अंतर्गत आजचा हा पाचवा अंक आहे. यावेळेस आम्ही दोन प्रयोग केले आहेत. एक म्हणजे अंक प्रकाशनाची वेळ. आम्ही हा अंक जरा उशीरा प्रकाशित करत आहोत ज्या योगे अंक प्रकाशित होण्याची वेळ आणि त्यातील विषयाबद्दल होणारे चर्चा सत्र यात कमी दिवसांचे अंतर असेल. याच जुलै महिन्याच्या २७ तारखेला Impact assessment या एका महत्वाच्या विषयावर चर्चा सत्र आयोजीत केले आहे ज्याची माहिती या अंकात समाविष्ट आहे. विषय ताजा असल्याने चर्चा सत्र अधिक प्रभावी ठरावे असा उद्देश आहे. त्याच प्रमाणे Impact assessment बद्दलची माहिती आम्ही इंग्रजी भाषेतच प्रस्तुत करत आहोत. Impact assessment चा उद्देश आपल्या कार्यांच्या आपल्यातील सुधारणांसाठी असलेल्या आवश्यकते बरोबर आपल्या देशभरातील वा बाहेरील देणगीदारांच्या मनात आपल्या बद्दल असलेला विश्वास वृद्धिंगत करणे हा असतो. त्यासाठी आपल्याला तसाही परकीय भाषेचा उपयोग अनिवार्य असतो. त्याची सवय या निमित्ताने व्हावी.

यावेळेस आम्ही अंकात समाविष्ट केलेल्या संस्था व व्यक्ति एका विशिष्ट, दुर्लक्षित पण खूप महत्वाच्या विषयात काम करणाऱ्या आहेत. तो विषय म्हणजे काही वेगळे प्रश्न असलेली मुले व त्यांच्या संगोपन व शिक्षणा बद्दलची पालकांपुढील आव्हाने. आपल्या पाल्यावर आलेल्या प्रसंगातून कष्ट आणि चिकाटीने मार्ग काढून त्याबरोबर समाजासाठी केवढे मोठे कार्य संस्था व व्यक्ति उभारू शकतात याची प्रचिती तुम्हाला येईलच पण त्यातून समाज कार्याची प्रेरणाही मिळेल याची आम्हाला खात्री वाटते.

येत्या २७ तारखेला online भेटूच.

धन्यवाद.

– विक्रम पंडित

सामाजिक संस्था व त्यांचे कार्य-

२.१ संवेदना प्रकल्प, हरंगुळ : दिव्यांग क्षेत्रातील एक दिशादर्शक सेवाकार्य

चांगले आरोग्य एखाद्या व्यक्तीच्या जीवनाची गुणवत्ता लक्षणीयरीत्या सुधारते. तथापि, दिव्यांग असणाऱ्या मुलांना व व्यक्तींना सामान्य लोकांपेक्षा जास्त आरोग्य समस्या असतात. कोणतेही अपंगत्व हे व्यक्तीला दुर्बल करते, त्यात एखाद्याला बौद्धिक अपंगत्व (ID: Intellectual Disability) असेल तर त्या दिव्यांगत्वाची व्याप्ती, त्यातील समस्या, अडथळे, नकारात्मक कौटुंबिक व सामाजिक दृष्टीकोन आणि समस्या निवारणासाठी असलेला उदासीन करणारा मार्ग. विशेषत: खेड्यांमध्ये या समस्येची फारशी समज नसल्यामुळे बहुतेकदा दिव्यांगाना समाजाकडून आणि त्यांच्या स्वत:च्या कुटुंबाकडून दुर्लक्षित/बहिष्कृत केले जाते. भारतातील बौद्धिक दिव्यांगत्व असलेल्या बहुतेक व्यक्तींची औपचारिक ओळख पटलेली नाही आणि ज्यांची ओळख पटली आहे, त्यापैकी बहुसंख्य व्यक्तींना उपेक्षित समाजाने वगळले आहे. बौद्धिक दिव्यांगत्व असलेल्या व्यक्तींना अपंगत्व नसलेल्या लोकांप्रमाणे संधी दिली जात नाही. त्यांच्या अपंगत्वामुळे त्यांना त्यांच्या कुटुंबात आणि समाजात पूर्ण सहभाग घेण्यापासून ते वंचित राहतात. दिव्यांगाना लागणाऱ्या सुविधा, वाहतूकीची सोय आणि त्यांना सहज समजु शकेल अश्या पद्धतीने योग्य माहितीचा अभाव, त्यांना समान संधींचा आनंद घेण्यापासून परावृत्त करते.

बौद्धिक अपंगत्वावर वैद्यकीय उपचार नाही, परंतु सुरुवातीच्या स्थितीपासून ते मागेही जात नाही. या प्रकरणाची आणखी गुंतागुंतीची गोष्ट अशी आहे की अधिक गंभीर अपंगत्व असलेले मुलं/व्यक्ती अनेकदा त्यांना अनुभवत असलेल्या आरोग्यविषयक गुंतागुंती तोंडी सांगू शकत नाहीत, ज्यामुळे आरोग्य समस्यांचे निदान होत नाही आणि त्यावर उपचारही केले जात नाहीत. विशेष वैद्यकीय सेवांमध्ये प्रवेश, विशेष शिक्षण, विविध थेरपी, बुध्यांक तपासणी, कौशल्य विकास व व्यावसाईक प्रशिक्षण, कुटुंबांचे समुपदेशन आणि प्रशिक्षणामुळे दिव्यांग आणि त्यांच्या कुटुंबीयांच्या जीवनातील अडथळे दूर होऊ शकतात.

रा. स्व. संघाचे स्वयंसेवक असलेले श्री. सुरेशदादा पाटील व त्यांच्या पत्नी सौ. दीपाताई यांचा एकुलता एक मुलगा चि. मिथीलेश हा सेरेब्रल पाल्सी ग्रस्त बहुविकलांग आहे. मिथीलेशच्या जन्मानंतर काळ महिन्यांनी लक्षात आले की, हा परावलंबी राहणार, दीर्घकाळ थेरपी द्यावी लागणार म्हणून जिल्ह्याच्या ठिकाणी राहून वैद्यकीय उपचार घेता येईल का? दीर्घकालीन थेरपी केंद्र निर्माण करता येईल का? हा संघाच्या कार्यकर्त्यांच्या मनातील भाव जेष्ठ कार्यकर्त्यांनी ओळखून प्रकल्प प्रारंभाचा विचार सुरु झाला. संघाचे जेष्ठ कार्यकर्ते, जनकल्याण समितीचे तत्कालीन प्रांत अध्यक्ष स्व. किशोरपंत बापट, प्रांत कार्यवाह श्री. शरदराव घाटपांडे, मुंबईचे स्व.डॉ. नरेंद्रजी देसाई, डॉ. अशोकजी कुकडे)काका(यांनी संवेदना सेरेब्रल पाल्सी विकसन केंद्र या प्रकल्पाची स्थापना दि. १३ ऑगस्ट २००६ रोजी केली. प्रकल्पाच्या प्रारंभी श्री. सुरेश पाटील व सौ. दीपाताई यांनी या विषयातील विविध ठिकाणचे प्रकल्प पाहून अध्ययन केले. सौ. दीपाताई यांनी स्पास्टीक सोसायटी ऑफ इंडिया, मुंबई येथून बी.एड चा कोर्स पुर्ण केला. २००६ साली संवेदना शाळेची सुरवात विवेकानंद प्रतिष्ठानच्या जागेत सेरेब्रल पाल्सी ग्रस्त ३ विद्यार्थ्यांना घेऊन दिव्यांग क्षेत्रातील सुरु झालेला हा प्रवास विविध उपक्रमाद्वारे दिव्यांगाना व त्यांच्या पालकांसाठी एक दिशादर्शक केंद्र स्थापित होत आहे. आज शाळेचा विस्तार प्रशस्त १ एकर जागेत आणि ७२ दिव्यांग विद्यार्थी, ६०० पालक प्रकल्पाशी जोडले गेले आहेत. नूतन वास्तूमध्ये दिव्यांग मुलांच्या शाळेसाठीची एक आदर्शवत इमारतीची उभारणी संवेदना प्रकल्पाने केली आहे.

संस्थेचे उद्देश:

- बौद्धिक दिव्यांगत्व असलेल्या (आयडी) मुलांना विशेष शिक्षण, विविध थेरपी आणि आधुनिक सुविधा प्रदान करणे जेणेकरून ते शिक्षण आणि आरोग्याचा अधिकार असलेले नागरिक म्हणून समाजात आनंदा राहू शकतील आणि सहभागी होऊ शकतील.
- संवेदना प्रकल्पाला संसाधन संदर्भ केंद्र म्हणून विकसित करणे जेणेकरून, बौद्धिक दिव्यांग मुलांना एकाच छताखाली सर्व सुविधा मिळतील.
- दिव्यांग सशक्तीकरण उपक्रमांचा विस्तार करणे आणि अपंगत्व लवकर ओळखणे, समाजाला प्रेरित करण्यासाठी जनजागृती शिबिर आणि समाजाचा व शासनाचा सहभाग घेवून दिव्यांग व्यक्तींसाठी, त्यांच्या कुटुंबियांना सहाय्य करणे.
- सर्व प्रवर्गातील दिव्यांगाना समान संधी, सर्व समावेशक शैक्षणिक धोरण, कौशल्य विकास, व्यावसायिक प्रशिक्षण संधी निर्माण करून त्यांना स्वावलंबी बनवणे, त्यांना रोजगारासाठी संधी उपलब्ध करून देणे, त्यांची आरोग्य तपासणी व
- उपचारासाठी शिबीर आयोजित करणे.
- दिव्यांगाना शासकीय योजनांचा लाभ मिळून देण्यासाठी पाठपुरावा करणे.
- दिव्यांग व त्यांच्या कुटुंबियांसाठी केंद्र व राज्य शासनाच्या विविध योजना कार्यान्वित करणे.

प्रकल्प उपक्रम:

संवेदना सेरेब्रल पाल्सी विकसन केंद्र, लातूर: -

संवेदना सेरेब्रल पाल्सी केंद्र हे एक डे केयर सेंटर आहे. या केंद्रात ३-१८ वयोगटातील दिव्यांग मुलांसाठी एकाच छताखाली विशेष शिक्षण, व्यावसायिक चिकित्सा, फिजिओथेरपी, स्पीच थेरपी, म्युझिक थेरपी, वैद्यकीय चिकित्सा, कृत्रिम साधणे पुरविणे, विशेष शैक्षणिक साहित्य पुरवणे, निरामय आरोग्य विमा काढणे, बुध्यांक तपासणी व पालकांचे समुपदेशन करणे, काळजी वाहक व पालकांचे प्रशिक्षण वर्ग घेतले जातात. या शाळेमध्ये बौद्धिक अपंगत्व असलेल्या)आयडी(मुलांचे पुनर्वसन केले जाते. बौद्धिक अपंगत्व मध्ये सेरेब्रल पाल्सी, मतिमंदत्व, स्वमग्न, डाऊन सिंड्रोम व बहुविकलांगता असलेल्या मुलांचा समावेश आहे. संवेदना प्रकल्पामध्ये सर्व समावेशक शिक्षण, अडथळा विरहीत परिसर निर्माण करण्यास प्रोत्साहित करणे, सेरेब्रल पाल्सी असलेल्या मुलांना दहावीच्या परीक्षेची तयारी करून घेणे, त्यांना परीक्षेसाठी लेखनिक)रायटर(पुरवणे तसेच कौशल्य विकसित करण्यास विविध उपक्रम राबविले जातात. ज्याप्रमाणे सामान्य मुलांच्या शैक्षणिक सहल, सांस्कृतिक कार्यक्रम, स्पर्धा आयोजिल्या जातात त्याप्रमाणे संवेदना दिव्यांग मुलांना प्रेक्षणीय स्थळांना भेट देणे, मंदिर, बगीचा, रेल्वे स्थानक, शॉपिंग मॉल, शेता मध्ये घेऊन जातात. दिव्यांग मुलांना आपल्या परंपरेची ओळख व्हावी, त्यांनी सुद्धा याचा आनंद घ्यावा म्हणून वेळ अमावस्या, दिव्याची अमावस्या, गणपती उत्सव, राखी पौर्णिमा, श्रीकृष्ण जन्माष्टमी आदी सण उत्साहाने साजरे केले जातात. सांस्कृतिक कार्यक्रम व स्पर्धांचे आयोजन केले जाते तसेच शाळेतील मुलांना इतर ठिकाणी कार्यक्रमात तसेच नाटिका, संगीत व क्रीडा स्पर्धेमध्ये सहभाग घेण्यास पाठवले जाते. शाळेतील मुलांना राज्य व केंद्र स्तरावर विविध पुरस्कार सुद्धा प्राप्त झाले आहेत.

जनकल्याण दिव्यांग पुनर्वसन केंद्र, नदी हत्तरगा, ता. निलंगा, जिल्हा लातूर:

दिव्यांग क्षेत्रातील अनुभवातून असे लक्षात आले कि, ही बुध्दीबाधित मुलांचे १८ वर्ष पूर्ण झाल्यानंतर त्यांच्या पालकांना आणखीन गंभीर समस्यांना सामोरे जावे लागते. त्यासाठी संवेदना प्रकल्पाने १८ वर्षांपेक्षा अधिक वयाच्या बौद्धिक दिव्यांग व्यक्तींसाठी केंद्र शासनाची घरोंदा योजना ज्यामध्ये २० बुद्धीबाधित दिव्यांगाना (स्त्री व पुरुष) निवासी व्यावसायिक प्रशिक्षण आणि कौशल्य विकास केंद्र नदी हत्तरगा येथे दि. २२ जुलै २०१६ रोजी प्रारंभ केले.

घरोंदा योजनेसाठीचा सहयोग – राष्ट्रीय न्यास, दिव्यांगजन सशक्तीकरण विभाग, सामाजिक न्याय व अधिकारिता मंत्रालय, भारत सरकार, नवी दिल्ली या विभागाने केला.

दिव्यांग व्यक्ती त्यांच्या कुटुंबावर अवलंबून न राहता स्वत: व्यवसाय किंवा नोकरी करू शकतील अशी स्थिती निर्माण करणे; त्या अनुषंगाने बालकल्याण दिव्यांग पुनर्वसन केंद्रामध्ये नियमीत विविध उपक्रम शिकविले जातात जेणेकरून दिव्यांग व्यक्तींमध्ये कौशल्य प्राप्त होऊ शकते. शेती, बागकाम, गोशाळा, पेपर कप तयार करणे, कृत्रिम हार, लटकण, तोरण तयार करणे, पणत्या रंगविणे, तसेच भाजीपाला लागवड, भाजी काढणे, फुलझाडांचे संगोपण करणे, फुले तोडणे व विक्री करणे, गो शाळेत धुप, अगरबत्ती तयार करणे, मेडिकल किंवा स्टेशनरी दुकानात लागणारे लिफाफा तयार करणे इ. उपक्रम चालतात.

जिल्हा दिव्यांग पुनर्वसन केंद्र, लातूर कार्यान्वित अभिकर्ता: संवेदना प्रकल्प, लातूर

केंद्र शासनाच्या सामाजिक न्याय व अधिकारिता मंत्रालय, दिव्यांगजन सशक्तीकरण विभाग, भारत सरकार, नवी दिल्ली यांच्या मार्फत मा. जिल्हाधिकारी यांच्या अध्यक्षतेखाली आणि जिल्हा व्यवस्थापन समिती मार्फत जिल्ह्यातील सर्व प्रवर्गातील दिव्यांगांसाठी कार्य करणे. लातूर जिल्ह्यासाठी शासनाने 2019 पासून संवेदना प्रकल्पाची जिल्हा दिव्यांग पुनर्वसन केंद्राची योजना कार्यान्वित करण्यासाठी निवड केली आहे. त्यादृष्टीने स्वतंत्र नोंदणी प्रमाणपत्र दिव्यांग कल्याण आयुक्त कार्यालय, पुणे यांनी दिलेले आहे. दिव्यांग व्यक्तींचे सर्वेक्षण करणे, शिबीराद्वारे दिव्यांग व्यक्तींना प्रमाणपत्र, बस, रेल्वे चे पासेस मिळवून देणे, युडीआयडी च्या दृष्टीने प्रयत्न करणे. आशा वर्कर्स, ग्रामसेवक, नर्स, डॉक्टर, शासकीय कर्मचारी, विशेष शिक्षक व मुख्याध्यापक, इ.चे प्रशिक्षण. प्रशासनाने संवेदना प्रकल्पाच्या अंतर्गत चालणाऱ्या जिल्हा दिव्यांग पुनर्वसन केंद्र लातूर चे सेवा कार्याची नोंद घेतली व संवेदना प्रकल्पास मुंबई उपनगरासाठी जिल्हा दिव्यांग पुनर्वसन केंद्रासाठी मंजुरी दिली आहे.

संवेदना दिव्यांग औद्योगिक प्रशिक्षण संस्था हरंगुळ (बु) लातूर: राष्ट्रीय व्यवसाय प्रशिक्षण परिषद नवी दिल्ली मान्यता प्राप्त आय टी आय संस्था

वाढत्या औद्योगिकरणामुळे केवळ देशात नव्हे तर जगभरात विविध स्वरूपातील तंत्रज्ञाची मोठ्या प्रमाणात गरज आहे. औद्योगिक उद्योगांना त्यांच्या मागणीप्रमाणे प्रशिक्षण व गुणवत्तापूर्ण मनुष्यबळ तंत्रज्ञ पुरवणारी संस्था म्हणजे आयटीआय. दिव्यांगा करिता नवीन कायदा RPD Act 2016 निर्माण झाला आहे. एकूण लोकसंख्येच्या आठ ते दहा टक्के दिव्यांगांची संख्या आहे. ही बाब लक्षात घेऊन राज्यात दिव्यांगा करिता स्वतंत्र आयटीआय सुरू करावयाचा संवेदना प्रकल्पाने ठरवले. औद्योगिक प्रशिक्षण संस्था सुरू करण्याचा मुख्य उद्देश म्हणजे दिव्यांग व्यक्ती आर्थिक दृष्ट्या स्वतःच्या पायावर उभा करणे, जेणेकरून दिव्यांग व्यक्तींच्या कुटुंबाचे संपूर्ण पुनर्वसन होईल तसेच समाजातील वंचित दुर्लक्षित घटक हा दिव्यांग व्यक्ती आहे, अशा दिव्यांग घटकास समाज व शासनाकडून न्याय मिळवून देण्याचा हेतू आहे. संवेदना दिव्यांग औद्योगिक प्रशिक्षण संस्था हरंगुळ बुद्रुक या संस्थेस राज्य शासन व केंद्र शासनाची मान्यता असून दिव्यांगांसाठी एकूण चार प्रकारचे कोर्सेस सुरु करण्यात येत आहेत. यात इलेक्ट्रिशियन, इलेक्ट्रॉनिक्स मेकॅनिक, ड्रेस इलेक्ट्रॉनिक्स .

स्थानिक स्तर समिती:

प्रत्येक जिल्ह्यामध्ये मा. जिल्हाधिकारी महोदयांच्या अध्यक्षतेखाली स्थानिक स्तर समितीचे गठण करणे अपेक्षित आहे. राष्ट्रीय न्यासकडे नोंदणी असलेल्या संस्था, एक दिव्यांग व्यक्ती हे प्रमुख सदस्य आहेत. जिल्हा समाजकल्याण अधिकारी यांनी ही समिती गठित करण्यासाठी प्राधान्याने पाठपुरावा करणे अपेक्षित आहे. बौद्धिक दिव्यांग व्यक्तीच्या संरक्षण, संपत्तीचे देखभाल करण्याकरिता कायदेशीर पालकाची नियुक्ती केली जाते. बौद्धिक दिव्यांग व्यक्ती तसेच त्याच्या सर्व कायदेशीर बाबींचे निर्णय कायदेशीर पालक घेत असतो. शासकीय कर्मचाऱ्यांच्या पाल्यांना पेन्शन करिता या प्रमाणपत्राची अत्यंत आवश्यकता आहे. त्याकरिता मा. जिल्हाधिकारी महोदयांच्या अध्यक्षतेखाली असलेल्या स्थानिक स्तर समितीकडून कायदेशीर पालकत्व प्रमाणपत्र दिले जाते. लातूर आणि धाराशिव जिल्ह्यासाठी संवेदना प्रकल्प संस्था प्रतिनिधी म्हणून कार्य करते.

निरामय आरोग्य विमा योजना:

राष्ट्रीय न्यासची निरामय आरोग्य विमा योजना बौद्धिकदृष्ट्या दिव्यांग व्यक्तींकरिता योजना आहे. प्रतिवर्षी, प्रति दिव्यांग व्यक्ती रु. 500 चे शुल्क आहे. प्रतिवर्षी एक लाख रुपयाचा विविध उपचारासाठी झालेल्या खर्चाचा क्लेम करु शकतो. नोंदणीकृत संस्था, दिव्यांग व्यक्तींचे पालक हे निरामय कार्ड, शुल्क भरुन ऑनलाईन पद्धतीने काढू शकतात. संवेदना प्रकल्पा मार्फत निरामय कार्ड काढून दिले जाते.

निवासी पालक प्रशिक्षण कार्यशाळा:

ग्रामीण भागातील दिव्यांग मुलांच्या पालकांसाठी वर्षातून २ वेळेस निवासी प्रशिक्षण कार्यशाळा आयोजीत करण्यात येते. पालकांना आपल्या दिव्यांग पाल्याचे पालन पोषण कसे करावयचे व शासकीय योजनांची माहिती नसते किंवा ह्या दिव्यांगांच्या पुनर्वसनाच्या सुविधा तालुका स्तरावर उपलब्ध नसतात. तसेच लातूर जिल्ह्यातील ज्या पालकांना यातायात समस्यांमुळे किंवा प्रवासाचे अंतर जास्त असल्याने किंवा पालकांचा रोजगार बुडत असल्याने किंवा दिव्यांग मुल अति तीव्र गटातील असल्याने, अश्या दिव्यांग मुलाला जिल्हा दिव्यांग पुनर्वसन केंद्रात सातत्याने आणता येत नाही अश्या पालकांना ६ दिवसाचे निवासी प्रशिक्षण प्रामुख्याने भौतिक व व्यवसाय उपचार थेरपी देण्यात येते. तसेच त्यांची वैद्यकीय तपासणी व उपचार केला जातो, पालकांचे समुपदेशन केले जाते, दिव्यांग मुलांचा IQ काढण्यात येतो, शासकीय योजनांची माहिती दिली जाते, त्याचा लाभ मिळविण्यासाठी प्रयत्न केले जातात, निरामय व UDID कार्ड काढले जाते. त्यांना ही सेवा, थेरपी व प्रशिक्षण, निवास व्यवस्था आणि भोजन हे सर्व नि:शुल्क असते. पालक ६ दिवस कामावर न गेल्याने त्यांचा रोजगार बुडाल्यामुळे प्रशिक्षण काळातील उपस्थिती साठी त्यांना दैनंदिन भत्ता पण देण्यात येतो. या उपक्रमाचा हेतू आपल्या दिव्यांग पाल्याला घरी थेरपी करून घेता यावी ह्यासाठी पालकांना प्रशिक्षण दिले जाते.

इ. दहावी परीक्षा केंद्र:

महाराष्ट्र राज्य माध्यमिक व उच्च माध्यमिक शिक्षण मंडळाने अन्य दिव्यांग विद्यार्थ्यांप्रमाणे सेरेब्रल पाल्सी आणि बहुविकलांग विद्यार्थ्यांसाठी दहावी परीक्षा केंद्राची मान्यता संवेदना सेरेब्रल पाल्सी व बहुविकलांग मुलांच्या शाळेला मान्यता दिली. अशी मान्यता मिळवणारी संवेदना ही राज्यातील पहिलीच शाळा आहे. सेरेब्रल पाल्सी व बहुविकलांग विद्यार्थ्यांसाठी दहावीचा स्वतंत्र अभ्यासक्रम तयार करण्यात आला आहे.

संस्थेची प्रमुख कामगिरी:

१. भारताचे राष्ट्रपती महामहीम श्री. प्रणवजी मुखर्जी यांच्याकडून 2016 मध्ये सर्वोत्कृष्ट संस्था म्हणून राष्ट्रीय पुरस्कार प्राप्तकर्ता.
२. महाराष्ट्र शासनाकडून 2018 साठी शाहू-फुले-आंबेडकर पुरस्कार प्राप्तकर्ता.
३. महाराष्ट्र शासनाकडून 2014-2015 साठी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर समाजभूषण पुरस्कार प्राप्तकर्ता.
४. संत ईश्वर फाऊंडेशन नवी दिल्ली यांचा उत्कृष्ट संस्था पुरस्कार प्राप्त.
५. रामभाऊ म्हाळगी प्रबोधिनी, मुंबई यांचा पुरस्कार प्राप्त.
६. पुणे मराठी ग्रंथालय, पुणे यांचा पुरस्कार प्राप्त.
७. जिल्हाधिकारी, लातूर यांची दिव्यांग क्षेत्रातील उत्कृष्ट संस्था म्हणून पुरस्कार प्राप्त.
८. लायन्स क्लब, लातूर यांची पुरस्कार प्राप्त.
९. सावित्रीबाई फुले प्रतिष्ठाण, औरंगाबाद यांचा पुरस्कार प्राप्त.
१०. भारत सरकारचे ALIMCO (आर्टिफिशियल लिंब मॅन्युफॅक्चरिंग कॉर्पोरेशन ऑफ इंडिया) चे मूल्यांकन आणि मोजमाप शिबिर ज्यामध्ये लातूर जिल्ह्यातील 12000 दिव्यांगजनांची तपासणी त्यात ८७९७ पात्र दिव्यांगजनांना कृत्रिम सहाय्यक उपकरणांचे वाटप करण्यात आले.

इतर नागरी समाज संस्था/ एनजीओ/ सरकारी/ सार्वजनिक व्यवस्थेशी संलग्नता

१. राष्ट्रीय न्यास, दिव्यांगजन सशक्तीकरण विभाग, सामाजिक न्याय एवं अधिकारिता मंत्रालय, भारत सरकार.
२. सक्षम, नागपूर (समदृष्टी, क्षमता विकास एवं अनुसंधान मंडळ)
३. I. A. C. P (इंडियन असोसिएशन ऑफ सेरेब्रल पाल्सी)
४. विवेकानंद रुग्णालय, लातूर
५. महाराष्ट्र इन्स्टिट्यूट ऑफ फिजिओथेरपी महाविद्यालय, लातूर
६. महाराष्ट्र राज्य माध्यमिक व उच्च माध्यमिक शिक्षण मंडळ, लातूर
७. जिल्हा शल्य चिकित्सक कार्यालय, लातूर
८. परिवार – बौद्धिकदृष्ट्या दिव्यांगांसाठी नॅशनल फेडरेशन ऑफ पॅरेंट्स असोसिएशन
९. विवेकानंद वैद्यकीय फाउंडेशन व संशोधन केंद्र, लातूर
१०. लातूर फिजिओथेरपि महाविद्यालय, लातूर
११. महात्मा बसवेश्वर महाविद्यालय, लातूर

"जन्मत: या अपघाताने आलेल्या दिव्यांगत्वावर मात करण्यासाठी जीवाचे रान करणारे पालक माता पिता आपण पाहतो, तेंव्हा मनात कौतुक दाटून येते. संवेदना प्रकल्प अशा मातापित्यांना सहकार्य करणारी, त्यांच्या पाठीशी खंबीरपणाने उभी राहणारी, दिव्यांगांना प्रशिक्षण देणारी अशी सेवाभावी संस्था आहे. संस्थेने दिव्यांगांना व त्यांच्या कुटुंबीयांना सामान्य जीवनाचे प्रतीक परत मिळवण्यास मदत केली आहे. हे काम साधे सोपे नाही याची जाणीव असूनही समाजातील सुहृदांच्या उदंड सहकार्यावर विश्वासून, सेवा कार्यातील हा एक अल्पसा प्रयत्न आहे."

संवेदना प्रकल्पाद्वारे दिव्यांगांसाठी राबविण्यात येणाऱ्या विविध कल्याणकारी योजनांची अंमलबजावणी करण्यासाठी संस्थेने समिती गठीत केली आहे. समिती मध्ये विविध क्षेत्रातील सेवावृत्ती सदस्य आहेत. प्रकल्प सामुहिक शक्तीमुळे दिव्यांग क्षेत्रात कार्यरत आहे. सर्व समिती सदस्य, विशेष शिक्षक, थेरपिस्ट, दिव्यांगजन, पालक वर्ग, प्रशासनातील अधिकारी, कर्मचारी, स्वयंसेवक, काळजीवाहक, वाहन चालक, देणगीदार आणि पालक संघटना यांच्या सहकार्याने संवेदना प्रकल्प दिव्यांग क्षेत्रामध्ये "सेवा-सर्वोपरी" च्या संकल्पनेची अंमलबजावणी करत आहे. एखादी शासकीय योजना कश्या पद्धतीने राबवायी आणि सेवा निरपेक्ष भावनेनी थेट लाभार्थ्यां पर्यंत कशी पुरवायची याचे आदर्शवत उदाहरण द्याचे असेल तर ते म्हणजे रा. स्व. संघ जनकल्याण समितीच्या (महाराष्ट्र प्रांत) संवेदना प्रकल्प व त्या अंतर्गत चालणाऱ्या उपक्रमाद्वारे देता येऊ शकते.

नावाप्रमाणे "संवेदना" प्रकल्पाने सिद्ध केले आहे कि, दिव्यांगत्व असाध्य असू शकते, परंतु दुर्दैवाने पीडितांचे जीवन निराशाजनक व बहिष्कृत नाही. गरज आहे ती थोडीशी दिव्यांगाप्रती 'संवेदना" जोपासण्याची.

- डॉ. योगेश धोंडीराज निटूरकर

कार्यवाह, संवेदना प्रकल्प, हरंगुळ (बु)

अंशकालीन निवास व्यवस्था (रेस्पाईट सेंटर):

दिव्यांग मुलांच्या पालकांना बाहेर गावी यात्रा, नातेवाईकांच्या कौटुंबिक कार्यक्रमासाठी बाहेर गावी जायचे असेल तर पालकांना काही वेळेला दिव्यांग मुलांना सोबत घेऊन जाणे अवघड होते. त्या वेळेस पालकांना विशेषत: आईला यात्रा किंवा अन्य प्रवास करता येत नाही. त्यासाठी अंशकालीन निवास व्यवस्था प्रकल्पात केलेली आहे. या सुविधे मध्ये त्या दिव्यांगाच्या निवास काळात त्यांना विविध थेरपी देणे, वैद्यकीय तपासणी करणे, योग, क्रीडा तसेच वैश्विक कार्ड, निरामय कार्ड व इतर शासकीय कागदपत्रांची पुरतता करणे इ. बाबी वेळापत्रकानुसार केले जाते.

पालकांचे समुपदेशन केंद्र:

पालकांना आपल्या दिव्यांग पाल्यासाठी अनेक समस्यांना तोंड द्यावे लागते त्यात सुरुवात आपलं मुल दिव्यांग आहे ह्याची स्वीकृती पासून ते मुला मध्ये सुधारणा होऊच शकत नाही यामुळे निर्माण होणारे मानसिक तणाव, वैफल्य, पाल्याप्रती नकारात्मक भावना, कौटुंबिक वाद, पालकांचे विभक्त होणे अश्या बाबींसाठी त्यांचे वेळोवेळी मानसोपचार तज्ञांकडून समुपदेशन होणे आवश्यक असते. ह्यासाठी संवेदना प्रकल्प पालकांचे समुपदेशन केंद्र चालवते तसेच वेळोवेळी पालकांना आधार देते.

विशेष शिक्षक प्रशिक्षण कार्यशाळा:

RPD Act – 2016 च्या नुसार दिव्यांगत्याचे 21 प्रकार आहेत. दिव्यांगत्वाच्या प्रत्येक प्रकारामध्ये विविध समस्या, आव्हाने आहेत व त्याची व्याप्ती खूप आहे, त्यामुळे विशेष शिक्षकांना सर्व प्रकारच्या दिव्यांगत्वाबाबत वेळोवेळी प्रशिक्षणाची आवश्यकता असते. संवेदना प्रकल्प विशेष शिक्षकांसाठी विविध विषयांवर अभ्यास वर्ग व प्रशिक्षण कार्यशाळेचे आयोजन करते जेणेकरून दिव्यांगजणांना न्याय देता येऊ शकतो.

संवेदना प्रकल्पाचे निरपेक्ष सेवा कार्याची दखल घेऊन राष्ट्रीय न्यास, सामाजिक न्याय व अधिकारिता मंत्रालय, भारत सरकारने संवेदना प्रकल्पाची महाराष्ट्र राज्याची SNAC – राज्य नोडल एजन्सी केंद्र, महाराष्ट्र राज्य निवड केली.
राष्ट्रीय न्यास यांच्याकडून राष्ट्रीय न्यास अधिनियम 1999 या कायद्यानुसार मतिमंद, आत्ममग्न, मेंदुचा पक्षाघात, बहुविकलांग या बुद्धीबाधीत प्रवर्गातील दिव्यांगांसाठी राष्ट्रीय न्यासचे गठण करण्यात आले आहे. या न्यासचे राज्य स्तरावरील कार्य व अंमलबजावणीचे दायित्व राज्य स्तरीय समन्वय समिती व स्टेट नोडल एजन्सीचे आहे. जिल्हास्तरावर जिल्हाधिकारी महोदयांच्या अध्यक्षतेखाली स्थानिक स्तर समितीचे कार्य अपेक्षित आहे. राष्ट्रीय न्यास प्रत्येक राज्यामध्ये स्टेट नोडल एजन्सी म्हणून एका संस्थेची नियुक्ती करते. जानेवारी २०२१–२०२३ साठी महाराष्ट्र राज्यामध्ये रा.स्व.संघ जनकल्याण समिती (महाराष्ट्र प्रांत) संचलित संवेदना सेरेब्रल पाल्सी विकसन केंद्र हरंगुळ (बु) लातूर या संस्थेची निवड केलेली आहे. स्टेट नोडल एजन्सीचे कार्य हे राज्यातील राष्ट्रीय न्यासकडे नोंदणीकृत संस्थांना मार्गदर्शन करणे, नवीन संस्थांची नोंदणी राष्ट्रीय न्यासकडे करण्याबाबत आवश्यक ते सहकार्य करणे, स्थानिक स्तर समित्यांमार्फत देण्यात येणाऱ्या कायदेशीर पालकत्व प्रमाणपत्रांबाबत आढावा घेऊन प्रलंबित प्रकरणांचा निपटारा करणेबाबत स्थानिक स्तर समित्यांना निर्देश देणे, वेळोवेळी राष्ट्रीय न्यासकडून निर्देश देण्यात येतील त्याप्रमाणे विविध संस्थांची तपासणी करणे, निरामय आरोग्य विमा योजनेची राज्यामध्ये अंमलबजावणी करण्यासंदर्भात उपाययोजना करणे, राज्य समन्वय समितीची बैठक घेणे आणि केंद्र शासनाने निर्देशित केलेले कार्य आवश्यकतेनुसार करणे.
राष्ट्रीय न्यासने ही SNAC ची ही देशभरात सुरु असलेली योजना २०२३ साली बंद केली त्यामुळे संवेदना प्रकल्प ही SNAC महाराष्ट्र राज्यातील शेवटची कार्यान्वित संस्था होय.

सामाजिक संस्था व त्यांचे कार्य-

२.२ आरंभ... स्वमग्नतेच्या जगातील सक्षम पाऊल

एक सुंदर, छान, गुटगुटित आणि स्वस्थ मुल आपल्याला व्हावं अशी प्रत्येक आई वडिलांची इच्छा असते. पण एक ऑटिस्टीक मुल घरात जन्माला आल्यानंतर सुखस्वप्नांच चित्रच विस्कटून जातं. पंधरा वर्षांपुर्वी असच एक चित्र विस्कटलं आणि सुरू झाला त्या चित्राला सावरण्याचा प्रयत्न. जेव्हां टाकळकर दाम्पत्याला कळलं की त्यांचा पहिला मुलगा ऑटिस्टीक (स्वमग्न) आहे आणि पहिलं पाऊल पडलं स्वमग्नतेच्या जगात. स्वमग्नता हि एक मेंदूच्या विकासाशी सलग्न अपंगत्व आहे. स्वतःच्याच विश्वात, विचारात रमणे म्हणजे स्वमग्नता. ही स्वमग्न मुले नेहमी समाजापासून, अवतीभवतीच्या वातावरणापासून अलिप्त राहतात. नातेवाईक, मित्र-मैत्रिणी आजूबाजूचे लोक यांच्याशी त्यांना काहीही देणंघेणं नसतं. स्वमग्नता हा आजार नसून ती एक स्थिती आहे.

स्वमग्न मुलांमध्ये प्रामुख्याने जाणवणारी समस्या म्हणजे भाषा संप्रेषणाची, वैचारिक देवाण-घेवाणीची. सोप्या शब्दात समजावयाचं म्हणजे, जर आपल्याला एखाद्या अनोळखी प्रदेशात, अनोळखी लोकात एकटे नेऊन सोडले तर? आपण गोंधळून जाऊ, आपल्याला त्या लोकांची भाषा समजणार नाही या आपली त्यांना! अशावेळी आपली जी स्थिती होईल नेमकी तशीच स्थिती या स्वमग्न मुलांची असते. म्हणूनच ही मुलं परिसराशी संपर्क नसल्यासारखी वागतात. बाह्य जगाशी यांचा काहीही संबंध नसतो. आपले बोलणे त्यांना ऐकू जाते व बरेचदा ती त्याप्रमाणे वागतात देखील, पण त्यांचे डोळे आपल्याकडे बघत नाहीत. नजरेला नजर देत नाहीत. त्यांच्याकडून शाब्दिक प्रतिसाद फार क्वचित मिळतो. त्यामुळे कित्येकदा या मुलांवर मतिमंदत्वाचा शिक्का मारला जातो. पण यापैकी बरीचशी मुलं ही मतिमंद नसतात. या मुलांना तात्पुरत्या स्वरूपाचे संबंध वा व्यवहार जमत नाहीत. त्यामुळेच तर ती स्वतःमध्ये मश्गुल असतात. हि समस्या मुलांमध्ये जास्त तर मुलींमध्ये कमी असते. त्याचे प्रमाण ४:१ ह्या प्रमाणात असते.

४ नोव्हेंबर २०११ रोजी टाकळकर दाम्पत्याने नाशिक येथील प्रमोद गायकवाड,येवल्याचे संशाक कोणी आणि सामाजिक जाणिवेतून एकत्र आलेल्या उद्योजक मिलिंद कंक यांच्यासह आरंभचा पाया रचला. स्व:ताच्या मनात असलेल्या कल्पना आणि इतर पालकांच्या गरजा ओळखून स्वमग्न मुलांसाठी एक अद्ययावत व आधुनिक सेंटर मराठवाड्यात असावं याचा ध्यास घेतला व मराठवाड्यातले पहिले स्वमग्न मुलांसाठीचे केंद्र आरंभच्या स्वरुपात आपल्या समोर साकार झालं.

स्वतः अंबिका टाकळकर यांनी विशेष बी.एड.ची अर्हता प्राप्त केली. या विशेष असणाऱ्या मुलांसाठी लागणारे प्रशिक्षण व अर्हता प्राप्त असणाराच शिक्षकवर्ग मुलांसाठी नेमून दिला. ज्यामुळे मुलांच्या प्रत्येक गरजेला ओळखून त्याचे समायोजन केले जाते. दोन मुलांपासून सुरू झालेल्या या संस्थेच्या आज ६० स्वमग्न मुले शिक्षण घेत आहेत.

आरंभचे प्रकल्प :

अर्ली इंटरव्हेंशन सेंटर

आरंभ येथे मुलांच्या सर्वांगीण विकासासाठी त्यांना आयुष्यात उभे करण्यासाठी खास परीश्रम घेतले जातात. लवकर निदान लवकर उपचार या पद्धतीनुसार अर्ली इंटरव्हेंशन सेंटर आरंभ चालवते ज्याद्वारे विविध उपचार पद्धती जहाल मुलांना देऊन त्यांच्या प्रगतीसाठी प्रयत्न केले जातात. थेरपीज द्वारा मुलांच्या क्षमता विकसित करण्यावर भर दिला जातो.

ह्यात आयान, ऑक्युपेशनल, प्ले, म्युझिक, ड्रामा, मास्ल,स्पिच, फिजिओथेरपीचा उपयोग केला जातो. विविध थेरीपीस्ट नाममात्र दरात मुलांना या उपचार पद्धती देतात त्यामुळे आर्थिकदृष्ट्या कमकुवत वर्गातील मुलानंही महागड्या थेरीपी घेणे शक्य होत आहे. मराठवाड्यातील पालकांना या थेरीपी मुलांना देण्यासाठी पुणे मुंबई च्या चक्र कराव्या लागत त्यांचा हा त्रासही आता कमी झाला आहे.

आरंभ विशेष मुलांची शाळा

उपचार पद्धतीच्याद्वारे मुलांमधील कौशल्य वाढवल्यानंतर त्यांना गरज असते ती विशेष शिक्षणाची. मराठवाड्यात अशा प्रकारचे शिक्षण देणाऱ्या शाळांचीही कमतरता आहेच. आरंभने ही गरज ओळखून एक पाऊल पुढे टाकत आरंभ विशेष मुलांची शाळा सुरु केली ज्यात ६० मुले आज शिक्षण घेत आहेत. प्रत्येक मुलाचा स्वतंत्र अभ्यासक्रम तयार करुन त्यांना सर्वसामान्य मुलांप्रमाणे आयुष्य जगता यावे यासाठी विशेष शिक्षण दिले जाते. जी मुले काही प्रमाणात नियमित शिक्षण घेवू शकतात त्यांना ते मिळवून देणे अशा दोन्ही पातळीवर आरंभ शाळा काम करते. आतापर्यंत १० मुले दहावी पास तर ४ मुले बारावी पास झाली आहेत. चार मुले स्वतःच्या पायावर उभी आहेत.

आरंभ क्रिएशन

प्रत्येक व्यक्ती मध्ये काहीतरी सुप्त गुण असतात. गरज असते ते ओळखण्याची. स्वमग्न मुले जरी सार्या क्षमता लवकर प्राप्त करु शकत नसली तरी त्यांची बुध्दी सामान्य मुलांप्रमाणे असते. त्यांच्यातले सुप्त गुण ओळखून ते प्रत्यक्षात उतरवण्याचे काम आर्ट ग्रुपच्या माध्यमातून आरंभने सुरु केले आणि आता त्याला आरंभ क्रिएशन च्या माध्यमातून व्यवसाय प्रशिक्षण आणि रोजगार केंद्राचे स्वरुप देण्यात आले आहे. १८ वर्षांवरील मुलांना स्वावलंबी बनवण्यासाठी व्यवसाय प्रशिक्षण, मार्गदर्शन देण्याबरोबरच रोजगाराच्या संधी मिळवून दिल्या जातात. २० मुले या आरंभ क्रिएशन मध्ये कार्यरत असून त्यांना मानधनही दिले जाते.

मुलांना त्यांच्या अंगातील कलागुणांनुसार प्रशिक्षण दिले जाते. आणि मग त्यातून सुंदर कलात्मक वस्तूंची निर्मिती केली जाते. समाजात या वस्तूंचे प्रदर्शन व विक्री करून स्वमग्न मुलांना बाजारपेठ उपलब्ध करून दिली जाते. पेपर पाऊच आणि प्लेट बनवण्याच्या मशीनवर 5 मुले काम करतात. दरवर्षी दिवाळीच्या काळात २९ हजार च्या वर पणत्या तयार करून आरंभ क्रिएशनच्या माध्यमातून विकल्या जातात. कॉर्पोरेट जगतात आरंभच्या मुलांनी तयार केलेल्या वस्तू पोचल्या आहेत. झूम सारख्या मल्टीनॅशनल कंपन्या आणि छ.संभाजीनगरच्या परिसरातील अनेक कंपन्या आरंभ मधील मुलांनी तयार केलेल्या वस्तूंची खरेदी करत असतात. सदैव नव–नवीन कल्पना घेऊन मुलांना वेगळे काहीतरी देण्याचा आमचा हा प्रयत्न फलदायी ठरतो. यामधून आम्ही त्यांच्या क्षमता पण वाढवत आहोत.

संगणक प्रशिक्षण केंद्र:

स्वमग्न तसेच इतर विशेष मुलांना आधुनिक जगासोबत चालता यावे यासाठी आरंभ तर्फे संगणक प्रशिक्षण देण्यात येते.ज्यातून पुढे स्वमग्न मुलांना स्वत:च्या पायावर उभे राहण्यास मदत होते.

मुलांसाठी राबवण्यात येणारे उपक्रम:

आरंभ फन क्लब : स्वमग्न मुलांमधील कलागुणांना वाव देऊन त्यांना त्यात पारंगत करणे, समाजासमोर त्यांची कला सादर करणे तसेच त्यांच्या पालकांसाठी नृत्य, गायन, चित्रकाम, रंगकाम , वाद्य वादन ह्याचे प्रशिक्षण आणि जाहीर कार्यक्रमांचे आयोजन केले जाते.

आऊटरिच प्रोग्राम – मुलांच्या वर्तन बदलासाठी, सामाजिक समायोजनासाठी पिकनिक, ट्रेकिंग,सहली, बँक, पोस्ट ऑफिस, मॉलमध्ये खरेदी, सर्वसामान्यमुलांबरोबर संमेलने याबरोबरच सार्वजनिक सण, समारंभ साजरे केले जातात. विविध कार्यक्रम आणि स्पर्धांमध्ये मुलांचा सहभाग असतो

पालक आणि शिक्षकांसाठीचे प्रकल्प:

पालक समुपदेशन आणि प्रशिक्षण केंद्र

स्वमग्न आणि गतीमंद मुलांच्या पालकांचा आधार गट तयार करून आरंभ त्यांच्यासाठी वर्षातून पाच वेळा विविध प्रशिक्षण सत्र आयोजित करत असते. स्वमग्नमुलांसाठी घरातल्या घरातील उपचारपध्दती, त्यांचे सामाजिक समायोजन, शिक्षण अशा विविध विषयांबरोबरच पालकांनी मुलांच्या सहकार्याने व्यवसाय सुरु करावा यासाठी व्यवसाय प्रशिक्षण दिले जाते. शुक्रवार आणि शनिवार पालकांचे समुपदेशन केंद्र चालवण्यात येते.

आरंभ पालक मंच :स्वमग्न आणि गतिमंद असणाऱ्या मुलांच्या पालकांसाठी पालक मंच चालवण्यात येतो. ज्यात पालक एकत्र येवून मुलांसाठी विविध उपक्रम राबवतात.तसेच पालकांसाठी पिकनीक, सांस्कृतीक कार्यक्रम, सहली असे उपक्रम राबवले जातात.

शिक्षक प्रशिक्षण:

स्वमग्नता तसेच विशेष मुलांसाठी काम करणारे तज्ज्ञ मनुष्यबळ तयार करण्यासाठी आरंभतर्फे प्रशिक्षणवर्ग वर्षातून चारवेळा घेतले जातात. शिकवण्याच्या नव्या पध्दतीमाहिती देणे तसेच शिक्षकांनी सतत अपडेट रहावे यासाठी एक व दोन दिवसाचे असे लघु तसेच तीन महिन्याचा 'स्वमग्नता जाणून घेताना' हा दीर्घ प्रशिक्षण वर्ग घेतला जातो.

आरंभ ग्रंथालय:

आरंभ मध्ये पालक, शिक्षकांसाठी, विशेष शिक्षण, विशेष्ज्ञ शिक्षण प्रणाली आणि विशेष मुलांच्या यशोगाथा अशा विविध पुस्तक उपलब्ध असतात.समृध्द पुस्तकालय हे आरंभचे वैशिष्ट आहे. नियोजित संकल्प स्वमग्न मुलांसाठी मराठवाड्यातील पहिले वसतिगृह – वृध्दत्वाकडे झुकलेल्या पालकांसमोर त्यांच्या स्वमग्नमुलांना सांभाळण्याचा जटील प्रश्न असतो. शंभर मुले राहू शकतील अशा क्षमतेचे वसतीगृह उभारण्याचा आरंभचा मानस असून त्यासाठी जागा खरेदी करण्यात आली आहे. येत्या दोन वर्षांत या प्रकल्पास आकार देण्याचा प्रयत्न आहे.

नियोजित संकल्प:

स्वमग्न मुलांसाठी मराठवाड्यातील पहिले वसतिगृह – वृध्दत्वाकडे झुकलेल्या पालकासमोर त्यांच्या स्वमग्नमुलांना सांभाळण्याचा जटील प्रश्न असतो. शंभर मुले राहू शकतील अशा क्षमतेचे वसतीगृह उभारण्याचा आरंभचा मानस असून त्यासाठी जागा खरेदी करण्यात आली आहे. येत्या दोन वर्षात या प्रकल्पास आकार देण्याचा प्रयत्न आहे.

संगोपन – निवासी शाळा प्रकल्प:

आपल मुल अपंग आहे जे स्विकारण जितक कठिण असते त्यापेक्षा कितीतरी पटीने पुढच आयुष्य. पालक, डॉक्टर शॉपींग , थेरपी देव दैव हे सगळं करत असताना , दिवस , महिने आणि वर्ष भराभर निघुन जातात. बघता बघता मुल मोठ होत आणि आयुष्य न जगताच आई बाप वृद्ध अर्थात म्हातारे होत जातात. मुलांचा वयाच्या प्रत्येक टप्प्यावरच्या समस्या वेगळ्या. मुल मोठी झाली की त्यांची ताकद वाढते अन् मुलांचे करून करून आई बापाची कमी झालेली असते. अश्यावेळी सगळ्यात महत्वाचा प्रश्न असतो तो आमच्यानंतर मुलांचे काय ?
ह्याच प्रश्नाचे उत्तर शोधण्यासाठी आम्ही स्वमग्न गतीमंद मुलांसाठी निवासी वसतीगृह सुरु करण्याचा ठरवले. लोकसहभागातून जमिन घेतली तसेच आता पुढचा टप्पा बांधकामाचा. तोही मार्चमध्ये सुरु झाला आहे.
संगोपन हा प्रकल्प सुरु झाल्यानंतर फक्त औरंगाबादच नाहीतर महाराष्ट्रातील कानाकोप-यातील प्रत्येक स्वमग्न मुलाला व त्याच्या पालकांना मदत मिळणार आहे. ऑटिझम फ्रेंडली बांधकाम आणि स्वमग्न मुलामुलींना आवश्यक शिक्षण, व्यवसाय प्रशिक्षण आणि सर्वसोयीसुविधा संगोपन प्रकल्पात देण्याचा आरम्भचा प्रयत्न आहे. येत्या दोन वर्षात हा प्रकल्प उभा करण्याचा आमचा प्रयत्न आहे.

आरंभ कॅफे : स्वमग्न मुलांसाठी रोजगार निर्मितीचा एक भाग म्हणून औरंगाबादला एक लहान कॅफे उघडून , समाज आणि मुलांमध्ये संवाद घडून त्यांना मुख्य प्रवाहात आणण्याचा प्रयत्न करण्यात येत आहे.

शिघ्र निदान व उपचार केंद्र : शिघ्र निदान शिघ्र उपचार हा आरंभचा अजेंडा असून त्यासाठी आरंभ थेरेपी सेंटर सध्या आहे त्या भाड्याच्या इमारतीत चालवले जाते. भविष्यात स्वतंत्र इमारत आणि सर्वप्रकारे सुसज्ज अशी स्वतःची इमारत बांधण्याचा आरंभचा मानस आहे.

सुसज्ज व्यवसाय प्रशिक्षण व रोजगार क्षेत्र : आधुनिक यंत्रसामुग्रीने सज्ज व्यवसाय प्रशिक्षण केंद्र उभारण्याचा प्रयत्न आरंभ करत आहे. सध्या पेपर बॅग आणि पेपर प्लेट तसेच हॅण्डमेड सोप बनवण्याचे प्रशिक्षण देण्यात येत असून यात भर करण्याचे प्रयत्न आरंभ करत आहे. स्वतंत्र अशा इमारतीत हे व्यवसाय प्रशिक्षण आणि रोजगार केंद्र आरंभ सुरु करणार आहे.

सेन्सरी गार्डन : किमान पाऊण एकर परिसरात विशेष मुलांसाठी सुसज्ज असे सेन्सरी गार्डन उभारण्याचा आरंभ प्रयत्न करत असून त्यासाठीची जमिन आणि अर्धा निधी आरंभने उभा केला आहे.

आरंभला मिळालेले पुरस्कार:

एक तपाचा प्रवास आरंभने केला. या काळात अडचणीही अनेक आल्या. विशेष मुलांच्या शाळेचा डोलारा सांभाळणे कठीण काम होते. आर्थिक आव्हाने तर होतीच त्याच बरोबर सामाजिक आणि मानसिक आव्हानेही होती. यातून मार्ग काढण्याचे बल मिळाले ते वेळोवेळी मिळालेले पुरस्कार आणि आरंभच्या कार्याची घेतली गेलेली दखल यामुळे. संकल्प विशेष मुलांची शाळा , भारतीय नौसेना, मुंबई , विशाखापट्टणम कडून सतत दोन वर्ष सर्वोत्तम आई (बेस्ट मदर) पुरस्कार मिळाल्याने सुरुवातीलाच बल मिळाले. मागील काही वर्षात राज्यपाल भगतसिंह कोश्यारी यांच्या हस्ते मिळालेला ध्येयपूर्ती पुरस्कार, अमरहिंद मंडळाचा अमर उर्जा पुरस्कार, रेल्फोर फाऊंडेशन पुरस्कार, लोकशाही वृत्त वाहिनीचा मराठवाडारत्न पुरस्कार, नगरच्या स्नेहालय संस्थेने केलेला सन्मान, रेल्वे मंत्री सुरेश प्रभू आणि नागपूर येथे नितीनजी गडकरी यांच्या हस्ते झालेला आमच्या कामाला बळ देऊन गेला आहे.

प्रसारमाध्यमांनी घेतलेली दखल:

प्रसारमाध्यमांनीही आरंभ च्या कामाची वेळोवेळी दखल घेतली आहे. त्यात कोरोना काळात विशेष मुलांचे शिक्षण थांबू नये यासाठी प्रथमच आरंभने ऑनलाईन शिक्षणाचा उपक्रम राबवला. त्याची दखल दै. लोकसत्ताने विशेष लेखाव्दारे घेतली. श्री दिशा या राज्यस्तरावर प्रकाशित होणार्या साप्ताहिकाने स्वमग्नतेचा आरंभ हा विशेष लेख प्रकाशित केला. टाइम्स ऑफ इंडिया' ७ ऑक्टोबर २०२७ 'आरंभ आर्ट झोन' वर विशेष लेख प्रकाशित. फक्त ऑटीस्टिक मुलांना घेवून दिवाळी पहाट २०२७ चा अयोजन करण्यात आले होते त्याची दखल सर्वच प्रसार माध्यमांनी घेतली. चाईल्ड्स ऑफ इंडिया मध्ये' आरंभ वर प्रकाश टाकणारा लेख प्रकाशित. लोकपत्र 'आरंभ वर विशेष लेख' लोकमत मध्ये आरंभ वर विशेष लेखप्रकाशित झाला आहे. याशिवाय आरंभच्या संचालिका अंबिका टाकळकर यांनी अनेक वृत्तपत्रामधून "स्वमग्नता या विषयावर जनजागृती करणारे लेख लिहिले आहेत त्यात प्रामुख्याने दिव्यमराठीच्या मधुरिमा पुरवणी मध्ये सलग दोन वर्ष कॉलम लिहिला आहे त्यावरचे पुस्तक लवकरच प्रकाशित केले जाईल.

अडचणीतून मार्ग काढताना:

स्वमग्नता विषयाबाबत अद्यापही समाजात जनजागृती नाही. आरंभच्या समोर पहिले आव्हान हेच उभे राहिले. समाजाला हा विषय समजावणे आणि पालकांना आपले मुल स्वमग्न आहे हे स्वीकारायला लावणे हे काम आरंभ अजूनही करत आहे.

स्वत:च्या मालकीची इमारत नसल्याने विविध प्रकल्प अधिक सक्षमतेने राबवण्यात अडचणींवर संस्था हळूहळू मार्ग काढत आहे. आरंभकडे फक्त दोनच स्कूल व्हॅन असल्याने जास्तीत जास्त मुलांना स्कूलसेवा उपलब्ध करून देण्यात अडचणी येतात. अनेक मुलांना स्वत:च्या वाहनांनी शाळेत यावे लागते.

कोरोना काळात शाळेला मोठ्या आर्थिक संकटास सामोरे जावे लागले. देणगीदारांकडून येणारा आर्थिक मदतीचा ओघ कमी झाला. त्यातच ८० टक्के मुलांच्या पालकांची आर्थिक परिस्थिती चांगली नसल्याने ही मुले शाळेचे शुल्क देऊ शकत नाहीत. यामुलांना शिक्षण नाकारायचे नाही असे आरंभने ठरवले आहे. त्यांच्या शालेय आणि थेरेपीच्या शुल्काचा आर्थिक भार आरंभ उचलते. विशेष शिक्षण क्षेत्रात शिक्षकांपासून ते मुलांना सांभाळणार्या आयांपर्यंत मनुष्यबळ हे कुशल असणे आवश्यक असते. हे मनुष्यबळ मिळवणे मोठे आव्हान आहे. आरंभ स्वत:च हे मनुषबळ तयार करण्याचा प्रयत्न करते मात्र बहुतांशवेळा अडचणींना समोरे जावे लागते.

आरंभने दहा वर्षे पै पै जमवून स्वत:च्या मालकिची जमिन खरेदी केली आहे. त्यावर इमारत बांधण्याचे काम सुरु झाले आहे. ८० टक्के मुलांच्या शुल्काचा प्रश्न सोडवण्यासाठी आरंभतर्फे या मुलांसाठी स्पॉन्सरर मिळवण्याचे प्रयत्न केले जातात. पालकांसाठी प्रशिक्षण आणि समुपदेशनाचे वर्ग सतत आयोजित केले जातात. शिक्षकांच्या ज्ञानवृध्दीसाठी प्रशिक्षणाचे वर्ग आरंभतर्फे घेतले जातात. जास्तीत जास्त मुलांना सर्व प्रकारच्या उपचार पध्दती आणि शिक्षण देता यावे यासाठी आरंभ देणगीदारांच्या सतत संपर्कात असते.

विशेष मुलांच्या विशेष शिक्षणासाठी मोठ्या प्रमाणावर आर्थिक पाठबळ लागते. त्यासाठी आरंभ कटीबध्द आहेच पण सामाजिक सहभागातून मुलांना लागणार्या अनेक आधुनिक सोयी उपलब्ध होऊ शकतात. ज्या मुलांच्या प्रगतीसाठी पूरक ठरतील. म्हणुनच समाजातील दात्यांना विनंती आहे की त्यांनी आपल्या यथाशक्ती प्रमाणे आरंभला मदत करावी...

– सौ. अंबिका टाकळकर

४.० ओळख सेवावर्धिनीच्या वैविध्यपूर्ण प्रकल्पाची
पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी होळकर बारव पुनरुज्जीवन व पुनर्वापर प्रकल्प

बारव – म्हणजे पायऱ्या असलेली विहीर. बारव ला 'वाव', 'बावडी' असे देखील म्हणले जाते. विहिरीतील कमी होत जाणाऱ्या पाणी पातळी पर्यंत पोहोचण्यासाठी या पायऱ्या बांधलेल्या असतात. भारतात बारवची निर्मिती अनेक सहस्त्रकांपासून सुरु आहे. सिंधू संस्कृतीमधील अनेक शहरांतून अशा बारव बांधलेल्या सापडतात. मुख्यत: भारतीय इतिहासाच्या सुवर्णयुगात अनेक बारव बांधल्या गेल्या. अनेक बारव मंदिर परिसरात किंवा मंदिरांना लागून बांधल्या असून, धार्मिक तीर्थ म्हणून त्याला महत्व दिले जाते ज्यामुळे लोकांच्या भावना जोडल्या गेल्याने त्यांचे संरक्षण आणि वापर करणे सोपे जाते व water bank म्हणूनही त्याचा वापर केला जात असे. महाराष्ट्रात मुख्यत: मराठा कालखंडात पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी होळकर यांनी अश्या अनेक बारव नव्याने बांधल्या. आजमितीस महाराष्ट्रात अंदाजे २०,००० बारव आहेत. दुर्दैवाने यातील बहुसंख्य बारव दुर्लक्षित आहेत, विनावापर पडून आहेत, कचरा टाकण्याची जागा, धार्मिक विसर्जन विधी करण्याची जागा म्हणूनच जास्त वापरल्या जातात. तर इतर अनेक बारव खाजगी जमिनीवर किंवा खाजगी मालकीच्या आहेत.

आज त्यांचा वापर कमी असला तरी तो प्रामुख्याने शेतीच्या पाण्यासाठी केला जातो. मात्र एक वास्तू / वारसा म्हणून त्याच्याकडे पाहण्याचा दृष्टीकोन दिसत नाही आणि याबद्दल समाजामध्ये पूर्ण अनास्था आहे. प्रत्येक बारववर पूर्वी त्या त्या गावाचे पाणी अवलंबून होते, मात्र नंतरच्या काळात धरण, तलाव इत्यादी नवे जलस्रोत निर्माण झाले आणि गावागावात नळ जोडणी अशा पद्धतीची जल वितरण व्यवस्था निर्माण झाली. या मुळे नैसर्गिक जलस्रोत... जसे नदी, विहीर आणि बारव येथून पाणी आणणे कमी होत होत बंद झाले आणि बारव दुर्लक्षित राहू लागल्या.

मात्र दुसरीकडे अतिशय अलंकारिक बांधणीच्या स्थापत्यकलेचा उत्तम आणि आश्चर्यकारक नमुना असलेल्या अनेक बारव देखील आपल्या राज्यात आहेत. यातील मंदिराशी संबंधित अनेक बारव आहेत. बारामती तालुक्यातील लोणी भापकर गावातील मल्लिकार्जुन मंदिराची बारव. किंवा जगप्रसिद्ध अशी गुजरात राज्यातील पाटण येथील 'राणी की वाव' अशी काही ठळक उदाहरणे देता येतील.

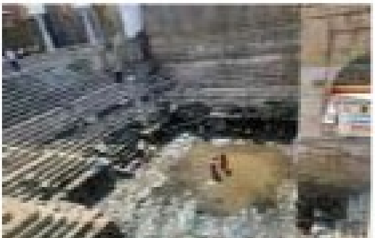

जानाई बारव –
जेजुरी

धोलाविरा येथील
उत्खननात सापडलेली बारव

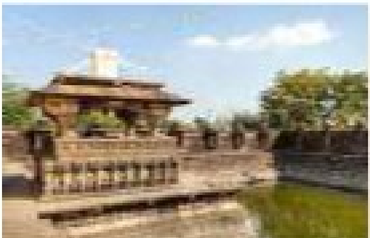

लोणी भापकर –
मल्लिकार्जुन मंदिर बारव

बंगाली बारव

पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी होळकर बारव पुनरुज्जीवन व पुनर्वापर प्रकल्प :

याच सर्व दुर्लक्षित बारव वास्तूंचा उपयोग जलसंधारणाच्या कामासाठी करून घेण्याच्या हेतूने आणि त्यायोगे वारसा जतन करण्याच्या संकल्पनेतून सेवावर्धिनीने बारव पुनरुज्जीवन प्रकल्प हाती घेतला आहे. जेजुरी येथील बंगाली बारवचे काम CSR अर्थ सहाय्यातून सेवावर्धिनीने सुरुवातीला पूर्ण केले आहे. ही बारव अहिल्यादेवींच्या कालखंडात (अंदाजे २५०–३०० वर्षांपूर्वी) बांधली असल्याने आणि जेजुरीशी असलेले अहिल्यादेवी आणि होळकर घराण्याचे नाते या योगाने या प्रकल्पास 'पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी होळकर बारव पुनरुज्जीवन प्रकल्प' असे नाव दिले. मात्र केवळ पुनरुज्जीवन करून न थांबता याचा वापर होणे जास्त गरजेचे आहे, ज्यामुळे पाणी आणि वास्तू दोन्ही सतत वापरात राहिल्यानेच लोकांना उपयोग होत राहणार आहे आणि जास्त कालावधी पर्यंत हा वारसा टिकून राहण्यास मदत होईल. म्हणूनच प्रकल्पाच्या नावाचा विस्तार करून 'पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी होळकर बारव पुनरुज्जीवन व पुनर्वापर प्रकल्प' असे नाव दिले. बारव केवळ स्वच्छ न करता, तिचे स्रोत मोकळे करणे, झिरपा वाढण्याच्या दृष्टीने पाझर क्षेत्रात जमिनीत पाणी मुरेल असे जलसंधारणाचे काम करणे, स्वच्छ केलेल्या बारव मधील पाणी स्थानिक पाणी पुरवठा व्यवस्थेशी जोडणे असे या प्रकल्पाचे मुख्य उद्दिष्ट आणि टप्पे ठरवले आहेत. बारवांचे बांधकाम प्रत्यक्ष गावागावात विखुरलेले असल्याने तुलनेने कमी खर्चात गावात जलसंधारणाचे काम केले जाऊ शकते तसेच गावाचा स्वतःचा पाण्याचा स्रोत तयार झाल्याने गाव पाण्याच्या बाबतीत स्वयंपूर्ण होऊ शकते. सध्या वरील उल्लेखित बंगाली बारव मार्फत जेजुरी शहराला पाणी पुरवठा होत आहे.

याचप्रमाणे जेजुरी येथील जानाई बारव, फकीराची बारव, तर सुपे येथील एक बारव, धामारी गावातील वाघेश्वर बारव इत्यादींवर सेवावर्धिनी काम करत आहे किंवा पूर्ण झाले आहे. नुकतेच HSBC पुणे च्या कर्मचाऱ्यांनी कडे पठार पायथ्याची इनामी बारव केवळ श्रमदानातून स्वच्छ केली. यावेळी त्यांनी बारववर संरक्षक जाळी बसविण्याची गरज त्यांच्या लक्षात आल्याचे आवर्जून सांगितले. प्रत्यक्ष कामात उतरल्याने जागेची गरज त्यांना ओळखता आली आणि कोणत्या कामाची गरज का असते हे पटल्याचे त्यांनी सांगितले.

३१ मे २०२४ रोजी अहिल्याबाईंचे जन्म त्रिशताब्दी वर्ष सुरु होत आहे. या वर्षात महाराष्ट्रातील ३०० बारवांचे पुनरुज्जीवन करण्याचा संकल्प सेवावर्धिनीने केला आहे. या मोठ्या शिवधनुष्यासाठी अनेकांचे सहकार्य लागणार आहे

– श्री. आमोद काटीकर

- The relationship that the interviewer is able to establish with the respondent.
- Willingness to adjust interviews to the time convenient to respondents
- Ability to listen to answers patiently, and to probe and cross-check them in a thorough but polite way.

- Step 7: Training of Field work team When the questionnaire is ready, the fieldwork team must be trained to administer it
- Step 8: Conduct field survey and collect information through

Primary source

- Socioeconomic survey, Interaction with beneficiaries and Focused Group Discussion (FGD), in-depth interviews, case studies,etc
- Collecting quantitative and qualitative data.

Secondary source

- Government census data and District gazetteers
- Documents from non-governmental organizations

- Step 9: Procure the baseline survey information. This is critical as your impact/change is measured against baseline situation post completion of project.
- Step 10: Analyze Data collected and compare with baseline information
- Step 11: Preparation of report with Findings and Recommendations: an overall assessment of impacts and make recommendations

Format for Presenting report of Impact assessment

Introduction: This section includes the purpose of the report. It describes its scope
Description of the Project: brief details of the project, its objectives, need for the project, the project location, the schedule for implementation.
Methods in Identifying Project Impacts: Describe the methods used in conducting the assessment, both quantitative and qualitative.
Project Impacts: project impacts on different groups, both positive and negative. Also analyze and indicate in the report the Alignment of the project with Sustainable development Goals and level of achievement.
Limitations of the Study: Indicate any limitation of study if any.
Findings and Recommendations: an overall assessment of impacts. On the basis of the findings the Report should finally make its recommendation to the sponsoring authority. It should clearly state whether the project could proceed as it is, or proceed with some changes, or dropped completely.

- Vinayak Kelkar
(CSR Mentor and Advisor)

८.० सेवाव्रती

८.१ श्री. पंकज अशोक मिठभाकरे

श्री. पंकज मिठभाकरे हे 'अब नॉर्मल होम'चे संस्थापक आहेत. संस्थेच्या बाबात सकारात्मकता आणण्याच्या विचारापासून दिव्यांग मुलांमध्ये सकारात्मकता आणण्याचे काम ते सातत्याने करत आहेत. दिव्यांग मुलांना सहसा 'अ‍ॅबनॉर्मल' म्हटलं जातं; त्यामधून दिव्यांग मुलापर्यंत फक्त नकारात्मकता पोहोचते. म्हणूनच संस्थेचे नाव 'अब नॉर्मल होम' ठेवले त्यामधील 'अब' हा हिंदी शब्द आहे ज्याचा अर्थ 'आता' असा होतो.

लहानपणापासूनच सामाजिक काम करण्याची ऊर्मी असल्याने त्यांनी मानसशास्त्र या विषयातील पदव्युत्तर शिक्षण घेतले. तसेच जाणीवपूर्वक नाट्यशास्त्र ह्या विषयाचे पदव्युत्तर शिक्षण घेतले. त्या शिक्षणाबरोबरच B.Ed. Special हे देखील शिक्षण, दिव्यांग क्षेत्रात काम करण्याची गरज ओळखून घेतले. मुलांबरोबर सर्जनशीलतेने, कला, खेळ आणि पंचेंद्रियांचा वापर करून शिकविणे, तसेच मानसिक प्रश्नातून बाहेर पडण्यासाठी मानसिक उपचार (Psychological Therapy) करणे हे काम पंकज मिठभाकरे २००८ पासून करत आहेत.

"मानवाचे अविकसित जीन्स विकसित करणे" ही प्रेरणा घेऊन अब नॉर्मल होमचे काम सुरू झाले. समाजातील अविकसित घटकांना विकसित करून समाजाच्या मुख्यप्रवाहात आणणे ह्या ध्येयाने प्रेरित होऊन त्यानुसार पंकज मिठभाकरे यांनी काम करताना सर्वात प्रथम "वैयक्तिक अभ्यासक्रम आराखडा" तयार केला. दिव्यांग मुलांप्रती सह-अनुभूती (Empathy) काम करण्याच्या भूमिकेतून श्री. पंकज मिठभाकरे यांना प्रा. किशोरी पाठक यांनी साथ देण्याचे ठरविले. अशाच अनेक ध्येयवेड्या लोकांनी या कामात सहभागी होऊन एक छान सकारात्मक गट तयार झाला. दिव्यांग मुलांप्रती काम करण्याचे ध्येयच पुढे जाऊन श्री. पंकज मिठभाकरे यांनी पालक सोलापूर जिल्हा प्रातक म्हणून जिल्हा दत्तक घेऊन तेथील दिव्यांग मुलांच्या पालकत्वाचे काम सुरु केले आहे. तसेच मानसशास्त्रातील मोठा अनुभव लक्षात घेऊन त्यांनी 'केली. *Me within me*' ही थेअरीदेखील तयार / विकसित केली.

Child Psychology (बाल मानसशास्त्र) ह्या विषयावरील प्रत्यक्ष कृतीयुक्त व्हिडिओज Youtube वर उपलब्ध आहेत. अगदी सहज-सोप्या भाषेत त्यांनी बाल मानसशास्त्र माध्यमातून सर्वांपर्यंत विनामूल्य पोहोचविण्यास सुरुवात केली आहे.

OECD DAC Framework for Impact assessment:

The impact assessment study normally uses the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) DAC framework for evaluating the impact of the CSR projects. The OECD DAC Network on Development Evaluation (EvalNet) has defined six evaluation criteria - Relevance, Coherence, Effectiveness, Efficiency, Impact and Sustainability for their use. These criteria provide a framework used to determine the merit or worth of an intervention. They serve as the basis upon which evaluative judgements are made.

- Relevance Is the intervention delivering the desired results?
- Coherence How well the intervention fits into the circumstances?
- Effectiveness Is the intervention able to achieve its objectives?
- Efficiency How effectively the resources are being used?
- Impact What difference does the intervention make in the life of people ?
- Sustainability Will the benefits last long for a considerable period of time?

The final report comprises of analysis of Findings against each of the evaluation criterion mentioned above.

Theory of Change:

Theory of change is an Outcome based approach. All the methods of the Impact assessment rely on a theory of change as a starting point. Every development program rests on a theory of how and why the program will work and lead to social impact. The theory of change will help you to clearly outline the inputs , outputs, key performance indicators , outcomes and impacts of the project. A theory of change formalizes this, representing how a program will use resources to conduct activities that can lead to changes in behavior and improvements in people's lives.

There are two steps in building a matrix

1. Implementation Phase: wherein a matrix is prepared and Key activities /initiatives are listed out and Output indicators are identified against each of the initiatives.

2. Result phase: wherein you identify and list out Outcome indicators and Impact Indicators.

Based on the above matrix the impact of the programme evaluated.

५.२ सौ. सुनिता लेले

समाजसेवेच्या ध्यासातून नेत्ररुग्णालय

भारतात, २००२ मध्ये केलेल्या राष्ट्रीय नमुना सर्वेक्षणानुसार १ अब्जाहून अधिक लोकांना काही ना काही अपंगत्व आहे, म्हणजे अंदाजे १०% लोकसंख्येला विशेष गरज आहेत; या अनुषंगाने साद- सपोर्ट ऑल एबल्ड डिफरंटली या संस्थेने पुढाकार घेतला. संस्थेच्या संस्थापिका सौ सुनीता लेले या स्वत: एक पालक असून, त्यांनी मुलांना येणाऱ्या अडचणी आणि आईवडिलांचे त्या सोडविताना होणारी तारांबळ त्यानी स्वत: अनुभवली. नवीन पालकांना येणाऱ्या अडचणी व त्याचे निराकरण कसे करावे याचे उत्तम मार्गदर्शन त्या करतात. त्यांनी BSC(Child Development) आणि Diploma in Counselling केले आहे. सौ सुनीता लेले यांनी "ऑटिझम एक बिकट वाट ते वहिवाट" हे पुस्तक लिहिले असून त्यात ऑटिझम म्हणजे काय, लक्षणे, वर्गीकरण इत्यादी विषयाची सविस्तर माहिती दिली असून, त्यांना आलेले अनुभव त्याचे निराकरण, यशोगाथा इत्यादी गोष्टी त्यांनी या पुस्तकात दिल्या आहेत. हे पुस्तक हिंदी आणि मराठी भाषेत उपलब्ध असून ते पालकांना, शिक्षकांना खूपच मार्गदर्शक ठरले आहे.

सौ. सुनीता लेले यांना नारी शक्ती, सुपर हिरो असे सन्मान मिळाले असून रोटरी क्लब, सिम्बायोसिस इंटरनॅशनल , देशस्थ ऋग्वेदी ब्राह्मण शिक्षणोत्तेजक संस्था इत्यादी संस्थांनी दिव्यांग क्षेत्रातील त्यांच्या कामगिरी बद्दल पुरस्कार देऊन सन्मानित केले आहे .

त्यांच्या स्वत:च्या मुलाला वाढविताना काय काय अडचणी येतात हे स्वत: अनुभवले आहे आणि त्याला शिकवण्यासाठी त्यांनी स्वत: विशेष मुलांना शिकविण्यासाठीचे प्रशिक्षण घेतले आहे आणि त्याचा उपयोग त्यांनी स्वत:च्या मुलाला शिकविताना केला आहे. विशेष पद्धतीने मुलांना शिकविल्यावर त्याचा किती छान उपयोग होतो हे त्यांच्या लक्षात आले आणि त्यांनी साद -सपोर्ट ऑल एबल्ड डिफरंटली ची स्थापना केली

साद- सपोर्ट ऑल एबल्ड डिफरंटली हि एक नोंदणीकृत धर्मादाय संस्था असून ती गेली २० वर्षे कोणत्याही सरकारी अनुदानाशिवाय मतिमंद, गतिमंद, आत्ममग्न , रेट्स सिंड्रोम , Fragil X सिन्ड्रोम, मेंदूचा पक्षाघात झालेल्या व्यक्ती, डाउन्स सिंड्रोम व्यक्ती, बहुविकलांग व्यक्तींना शिक्षण, प्रशिक्षण देऊन समाजाच्या मुख्य प्रवाहात एक सक्षम समाजउपयोगी व्यक्ती म्हणून आणण्याचा प्रयत्न करीत आहे.

साद संस्थेची विशेष शाळा, कार्यशाळा, होम स्कूल आहेत तसेच Independent Living skills चे हि प्रशिक्षण दिले जाते, गतिमंद मुलांना NIOS तर्फे १० ,१२ पर्यंत शिकविले जाते. आजपर्यंत संस्थेने जवळ जवळ ३०० विशेष मुलांना प्रशिक्षित केले आहे.

विशेष गरज असणाऱ्या मुलांना /व्यक्तींना शिकविताना असे लक्षात आले कि विशेष गरज असणारी मुले /व्यक्ती या संस्थेत ५ ते ६ तासच असतात, ती जास्त वेळ घरी म्हणजेच आपल्या पालकांच्या बरोबर असतात त्यामुळे जर पालक जर जागरुक असतील आणि प्रशिक्षित असतील, तर त्याचा लाभ नक्कीच त्यांच्या पाल्याला होणार आणि विशेष गरज असणारी त्यांची मुले हि जास्त जास्त प्रगती करू शकणार हे गोष्ट लक्षात आल्यावर पालकांना प्रशिक्षण देण्याचेही काम सुरु केले आहे .

साद संस्थेची ध्येय खालील प्रमाणे आहेत

- मूल आणि कुटुंबाच्या सर्वांगीण विकासाठी काम,
- मुलांना शिकविताना पालकांनाही प्रशिक्षण देऊन सक्षम बनवणे,
- एकात्मिक शिक्षण घेणाऱ्या मुलांसाठी साद संस्था शाळेबरोबर काम करते,
- अक्षमता जास्त असणाऱ्या मुलांना दैनंदिन व्यावहारिक शिक्षण दिले जाते,
- पालकांना व सवयंसेवी संस्थांना निवासी प्रकल्प सुरु करण्यास मदत केली जाते,
- सोलापूर मध्ये पालकांची संघटना करुन निवासी प्रकल्प सुरु करण्यास मदत केली जात आहे,
- पुरंदर तालुक्यात नुकतेच आत्ममग्न व्यक्तींसाठी निवासी प्रकल्प साद च्या मदतीने सुरु करण्यात आला आहे – ARC– Autism Research and Training center

भविष्य कालीन योजना

- जिल्हा, तालुका, गाव पातळीवर जनजागृती करणे,
- पालकांना आणि सहाय्यक शिक्षकांना प्रशिक्षण देणे,
- अधिक अधिक संस्थांना निवासी प्रकल्प सुरु करण्यासाठी मदत करणे,

अनु.क्र.	विशेष
१८	ट्रस्ट नोंदणी प्रमाणपत्र
१९	विश्वासी कृत्य
२०	विश्वस्त तपशील संलग्न स्वरूपात.
२१	ट्रस्टच्या मालकीची शाळा, रुग्णालय, संस्था यांचा तपशील (नाव, पत्ता, प्रभारीचे नाव, प्रभारीचा मोबाईल)
२२	आर्थिक वर्ष २०२०-२१, २१-२२ आणि २२-२३ च्या पगाराचा तपशील - कर्मचाऱ्यांचे नाव, एकूण वार्षिक पगार, पीटी, पीएफ, टीडीएस (कापले असल्यास)

कृपया 12A/80G नूतनीकरणाच्या सुनावणीसाठी आवश्यक कागदपत्रांच्या सूचीप्रमाणे तयार ठेवा आणि तुमच्या लेखा परीक्षकाशी (CA) संपर्क साधा.

आयकर सवलत आयुक्तांच्या आवश्यकतेनुसार प्रत्यक्ष किंवा ऑनलाइन 2-3 सुनावणी होतील. ट्रस्टच्या उपक्रमांच्या सत्यतेबद्दल आणि संबंधित कागदपत्रांबद्दल समाधान केल्यानंतर नोंदणीचे प्रमाणपत्र जारी केले जाईल.

- सौ. नेहा क्षीरसागर

३.० संस्था संचालन

Impact assessment of Social initiatives under CSR

Concept:

Impact assessment (IA) is a methodology to review the effects of development interventions. The essence of IA lies in the belief that effective impact measurement is an ongoing process. The main purpose of Impact assessment exercise is to measure the positive and negative impact in terms of the stated objectives and examine the gap between the intent and outcome of an intervention. It is also aimed to identify opportunities to enhance benefits for local communities through developmental initiatives.

On January 22, 2021, the Ministry of Corporate Affairs amended the earlier CSR Rules of 2014 and notified the Companies (Corporate Social Responsibility Policy) Amendment Rules 2021 to make impact assessment mandatory for companies undertaking CSR activities and CSR expenditure above a specified threshold. The move aims to create accurate parameters in assessing the impact of CSR activities by shifting the focus from expenditure alone to impact assessment, and improve the quality of CSR projects while enhancing accountability and transparency. According to the amendment, impact assessment is mandatory for companies with a CSR budget of INR 10 crore or more in any fiscal year and all projects with outlays of INR 1 crore or more. These impact assessments must be undertaken by an independent agency. This showcases a positive approach to moving beyond philanthropy and integrating the idea of 'shared value creation' among businesses in India.

However, it is suggested as best practice that impact assessment be undertaken for all projects as standard procedure especially long-term projects.

Why Impact Assessment:

Impact Assessments help the funding agencies and companies to understand and evaluate the impact of their social investments in CSR programmes and projects on their target beneficiaries or society.

Impact Assessment focuses on results instead of activities. It is undertaken to improve transparency and accountability. It identifies areas for improvement and enhanced performance orientation. It also helps in mitigating risks and foster long-term sustainability. The findings of an assessment also help in making evidence-based decisions in implementation and identify hurdles.

६.० सेवावार्ता – संस्थांसाठी महत्वाचे

१२A किंवा ८०G नोंदणी संदर्भात महत्वाची सूचना

धर्मादाय आयुक्तालयांतर्गत नोंदणीकृत असलेले जे ट्रस्ट किंवा ज्या संस्था कलम 12AB अंतर्गत नोंदणीकृत आहेत; त्या सगळ्या संस्थांसाठी आणि ट्रस्ट साठी सरकारने नूतनीकरणाची अधिसूचना जारी केली आहे. ही अधिसूचना 12A तसेच 80G नोंदणींना लागू आहे.

म्हणून, AY 24-25 मध्ये आधीच कालबाह्य झालेल्या किंवा AY 2026-27 मध्ये कालबाह्य होणाऱ्या सर्व तात्पुरत्या नोंदणींचे 12A किंवा 80G चा लाभ मिळणे सुरू ठेवण्यासाठी नूतनीकरण करणे आवश्यक आहे. आयकर विभागाकडून नोटीस येण्यापूर्वी आपली पूर्वतयारी असणे आवश्यक आहे.

"नोटीस आल्यानंतर फक्त सात दिवसांची मुदत मिळते . त्या मुदतीत जर कागदपत्रांची पूर्तता झाली नाही तर आपली नोंदणी रद्द होऊ शकते."

त्यासाठी लागणारी कागदपत्रे खालील प्रमाणे आहेत.

अनु.क्र.	विशेष
१	नवीनतम तात्पुरती 12A ऑर्डर
२	नवीनतम तात्पुरती 80G ऑर्डर
३	जुना 12A नोंदणी आदेश
४	जुना 80G नोंदणी आदेश
५	उपक्रम - 2(15)
६	उपक्रम - 13(1)©
७	उपक्रम - 11 (5)
८	उपक्रम – कायद्यांचे पालन करणे
९	मालमत्तेच्या मालकीचा कागदपत्र – वीज बिल, कॉर्पोरेशन कर पावती
१०	सर्व विश्वस्तांची पॅन आणि आधार स्कॅन प्रत
११	देणगी यादी – आर्थिक वर्ष २०२०-२१, २१-२२ आणि २२-२३ – नाव, पत्ता, रक्कम, पावतीची पद्धत
१२	सर्व बँक स्टेटमेंटची प्रत – आर्थिक वर्ष २०२०-२१, २१-२२ आणि २२-२३
१३	संलग्न नमुन्यात बँक तपशील
१४	ट्रस्टने केलेल्या उपक्रमांची नोंद – (ट्रस्टचे पॅम्पलेट, पत्रिका इ.)
१५	आयटीआर V आणि उत्पन्नाची गणना – आर्थिक वर्ष २०२०-२१, २१-२२ आणि २२-२३
१६	लेखापरीक्षण अहवाल आणि आर्थिक विवरण – आर्थिक वर्ष २०२०-२१, २१-२२ आणि २२-२३
१७	ट्रस्टच्या एकूण मिळकतीच्या तुलनेत वर्षानुसार धार्मिक क्रियाकलापांचा %

सेवा तरंग 2.0

संपादक मंडळ

श्री. सोमदत्त पटवर्धन - कार्यवाह

श्री. विक्रम पंडित - कार्यकारिणी सदस्य

सौ. गिरीजा सिरशीकर - प्रकल्प व्यवस्थापक

श्री. आमोद काटीकर - प्रकल्प अधिकारी

विशेष सहाय्य

श्री. प्रमोद कुलकर्णी

श्री. आशिष कुवळेकर

श्री. विनायक करमरकर

श्री. संदीप शौचे

सेवावर्धिनी

एक विश्वासार्ह सहकारी

Considerations for Impact assessment:

There are several factors which have to be kept in mind before undertaking the Impact assessment. The first and foremost is to have clarity about the purpose of the assessment. It is also essential to know the time and budget available to undertake assessment. Lastly it is essential to engage a competent team for the task.

Impact is about finding out change in behavior of human beings. It is not only seen, touched or heard but also felt. Therefore, it is essential to identify suitable parameters and measurement indicators for measuring the impact.

Challenges faced while undertaking Impact assessment measurement:

Following are the main challenges faced in Impact assessment study

- Lack of clarity on purpose and intended use of Impact assessment findings
- Non availability of Baseline data
- Lack of necessary expertise to conduct and evaluate findings
- Evaluating long term impact of initiative is time consuming and expensive

Similarly determining a direct impact of a particular initiative on a social outcome can be challenging as multiple factors contribute to the change.

Steps to be followed for undertaking Impact assessment

- Step 1. Prepare a results chain using theory of change
- Step 2: Define timeline and budget
- Step 3: Identify the evaluation team with desired expertise
- Step 4: Develop an evaluation plan (Covering objectives, parameters, indicators, design, sampling and data collection strategies for the evaluation)
- Step 5: Determine sample for evaluation . Define impact area. In addition, a field visit to the area needs to be undertaken to have a better understanding of the geographic limits of the area and the people living there. Choose a group of people i.e a sample that is big enough for the purposes of our evaluation. Involve all affected stakeholders. Share information and consult with all stakeholders. Stakeholders are people, groups, or institutions which are likely to be affected by a proposed intervention (either negatively or positively), or those which can affect the outcome of the intervention.
- Step 6: Develop Questionnaire. Before the survey, the questionnaire must be developed. The questionnaire is based on the outcomes and indicators previously developed.
  - The questionnaire should cover all aspects of socioeconomic situation (such as religion, caste, family size, education, skills, occupation and income).
  - The design of the questionnaire should focus on key issues, yet be simple and in the local language.
  - Persons selected to conduct the interviews should be properly briefed and trained to get the questionnaires completed.
  - The team conducting the interviews should include female members,
  - The quality of information generated dependent on following factors,